

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора О. В. Марцеляка
на дисертаційне дослідження Куяна Михайла Володимировича
«Інститут правонаступництва в праві Європейського Союзу», подане на
здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні
відносини» за спеціальністю 293 - «Міжнародне право»**

Актуальність теми дослідження. Представлена дисертація Михайла Куяна присвячена актуальній проблематиці – інституту правонаступництва в праві Європейського Союзу. Важливість цієї теми впливає з того, що євроінтеграційний вектор є нині ключовим напрямом розвитку внутрішньої та зовнішньої державної політики України. Дослідження розвитку європейської інтеграції, Європейських співтовариств і Європейського Союзу крізь призму відносин правонаступництва сприяє кращому розумінню закономірностей поступу міжнародного співробітництва держав, регіональних економічних союзів і організацій, тенденцій формування феномену наднаціональності та колективних ідентичностей в міжнародних відносинах. Водночас заявлена проблематика має прикладне значення у питаннях адаптації законодавства України до права ЄС, удосконалення вітчизняного законодавства, спрямованого на забезпечення участі держави у формуванні інституцій і органів ЄС, взаємодії органів держави з органами Європейського Союзу, створення механізму реалізації принципу субсидіарності на рівні держави.

Окрім цього, сучасна плинність форм державності і вірогідність появи нових держав на політичній мапі світу й інтенсифікація сучасних міжнародних відносин та необхідність їх сталості, послідовності розвитку і забезпечення міжнародного правового порядку зумовлює важливість уваги до теорії правонаступництва. Дисертантом слушно акцентовано, що різна практика правонаступництва та проблеми його кодифікації зумовили виникнення чимало дискусій в доктрині міжнародного права щодо змісту цього поняття, його елементів та перспектив розвитку цього інституту міжнародного права.

В науковій літературі неодноразово відзначалося, що регламентація відносини правонаступництва Віденською конвенцією про правонаступництво (1978) не вирішує всіх важливих питань правонаступництва й звичаєве право у цій сфері не є однозначним. Також потребує дослідницької уваги проблематика правонаступництва міжнародних організацій, їх міжнародної правосуб'єктності. Не слід залишати поза увагою, що в доктрині міжнародного права не одне десятиліття дискутуються питання правонаступництва в контексті участі держав в міждержавних утвореннях та організаціях *sui generis*. В праві Європейського Союзу ці питання знаходять своєрідне вирішення на основі доктрини верховенства і прямої дії права ЄС.

Отже, рецензована робота, яка присвячена вивченню загальнотеоретичних, практичних і прикладних питань правонаступництва в праві Європейського Союзу, є актуальною як з теоретичної, так і практичної точки зору та має важливе значення для вітчизняного державотворення.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами. Проблематика правонаступництва в праві Європейського Союзу безпосередньо узгоджується з програмами науково-дослідної діяльності Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України та є складовою планової теми “Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу в умовах повоєнного відновлення” (номер державної реєстрації: РК 0123V104299). Тема дисертації узгоджується також із Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021 – 2025 роки, затвердженою Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 р., одним є ключових напрямів якої є удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у дисертації. Ступінь достовірності та наукової переконливості результатів дисертаційного дослідження зумовлюється насамперед комплексним характером проведеного аналізу, логічною узгодженістю авторської концепції та належним рівнем опрацювання міжнародно-правових

джерел. Дисертантом слушно сформульовано мету дослідження як “теоретичне осмислення інституту правонаступництва в праві Європейського Союзу та виявлення його специфіки з урахуванням правової природи Європейського Союзу на сучасному етапі європейської інтеграції”. Така постановка мети враховує генезис європейської інтеграції, а також зміст і характер нинішнього її етапу, специфіку правового статусу Європейського Союзу.

На досягнення цієї мети було визначено завдання: визначити методологічні підходи дослідження правонаступництва у міжнародному праві та праві Європейського Союзу; охарактеризувати правову природу Європейського Союзу і його правової системи та їх вплив на розвиток інституту правонаступництва; дослідити джерела правового регулювання правонаступництва в праві Європейського Союзу; охарактеризувати юридичні підстави і наслідки, суб’єктів та об’єкти правонаступництва в праві Європейського Союзу; здійснити аналіз правонаступництва європейських інтеграційних організацій щодо міжнародних договорів; дослідити національну практику держав-членів ЄС щодо правонаступництва міжнародних договорів; охарактеризувати досвід і перспективи договірного регулювання питань правонаступництва між Україною, Європейським Союзом та його державами-членами. Поставлені дисертантом завдання успішно виконані.

Цьому сприяв вибір належного методологічного інструментарію дисертації, який повною мірою враховує специфіку предмета дослідження. Так, важливе значення мають сутнісно-субстанційний і функціональний підходи та методи гносеологічний і онтологічний, синергетичний і порівняльно-правовий, феноменологічний та історико-правовий.

Сутнісно-субстанційний і функціональний підходи та метод системно-функціонального аналізу були використані з урахуванням функціональної правосуб’єктності міжнародних міждержавних організацій загалом та специфіку правової природи ЄС як *sui generis* міжнародної організації. Гносеологічний та онтологічний підходи сприяли розкриттю характеристик правонаступництва в міжнародному праві та праві ЄС; сутнісних характеристик і правової природи

Європейського Союзу. Синергетичний підхід дозволив дисертанту виявити залежність європейської інтеграції у широкому розумінні та змісту інституту правонаступництва в ЄС. Порівняльно-правовий метод використовувався у контексті взаємозв'язку права Європейського Союзу і внутрішнього права його держав-членів; правонаступництва європейських інтеграційних організацій щодо міжнародних договорів; національної практики держав-членів ЄС щодо правонаступництва міжнародних договорів. Історико-правовий метод дозволив дослідити генезу європейської інтеграції крізь призму елементів правонаступництва та континуїтету Європейських співтовариств, зміни у статусі європейських інституцій та органів; національну практику держав-членів ЄС щодо правонаступництва міжнародних договорів.

Вдалою є структура дисертаційного дослідження, що дозволила вирішити поставлені завдання й досягти заявленої мети. Усі структурні частини роботи логічно викладені й пов'язані, містять відповідні проміжні й підсумкові висновки.

Зокрема, у розділі 1 дисертації подаються теоретико-методологічні засади дослідження правонаступництва у міжнародному праві і праві Європейського Союзу, досліджено правову природу Європейського Союзу і його правової системи як визначальні фактори інституту правонаступництва в ЄС та джерела правового регулювання правонаступництва в праві Європейського Союзу.

Аргументованою, на нашу думку є позиція дисертанта, що правова природа ЄС як *sui generis* міжнародної організації і його правовий статус є ключовими для розуміння особливостей правонаступництва в ЄС, й специфіку правонаступництва в ЄС визначають пряме закріплення у ст. 1 ДЄС положення про правонаступництво Європейського Союзу стосовно Європейського співтовариства та ключові функціональні принципи ЄС. У методологічному плані слушно брати до уваги міжнародно-правову природу європейської інтеграції, органічний взаємозв'язок права Європейського Союзу з міжнародним правом та законодавством держав-членів ЄС.

У розділі 2 «Особливості правового регулювання правонаступництва в

праві ЄС» на основі аналізу юридичних підстав і наслідків, характеристик суб'єктів і об'єктів правонаступництва, практики правонаступництва європейських інтеграційних організацій щодо міжнародних договорів запропоновано виділяти дві взаємопов'язані теоретичні моделі (два види) правонаступництва в ЄС: євроінтеграційне функціональне правонаступництво та євроінтеграційне організаційне правонаступництво.

У розділі 3 дисертації досліджено національну практику держав-членів ЄС у сфері правонаступництва та проаналізовано досвід договірного регулювання між Україною, Європейським Союзом та його державами-членами. Констатовано важливу роль Європейських співтовариств і Європейського Союзу у легітимації територіальних трансформацій, що відбувалися в державах-членах та врегулюванні питань, пов'язаних із правонаступництвом на основі відповідно вироблених стандартів.

Розкриваючи структурні частини роботи автор не обмежується формальним викладенням нормативного та академічного матеріалу, а здійснює його критичне осмислення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку міжнародного права.

Висновки дисертації узагальнюють підсумкові положення дисертації, у т.ч. положення наукової новизни, що виносяться на захист. Загалом положення і висновки є належним чином аргументованими, хоча позиція дисертанта щодо наступництва Союзу його держав-членів як обмеженого правонаступництва є доволі неоднозначною.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Наукова новизна результатів дисертації полягає у тому, що здобувачем проведене комплексне дослідження інституту правонаступництва в праві Європейського Союзу.

Вбачається доречним відзначити серед положень наукової новизни дисертаційного дослідження аргументованість виділення двох взаємопов'язаних теоретичних моделей (видів) правонаступництва в праві ЄС: євроінтеграційного функціонального та євроінтеграційного організаційного правонаступництва;

ключове значення установчих договорів ЄС для визначення юридичних підстав і наслідків правонаступництва в ЄС; положення щодо об'єкта наступництва ЄС, яким є права та обов'язки його держав-членів, пов'язані з реалізацією детермінованих їх суверенними правами функцій; положення про те, що правова природа Європейського Союзу як *sui generis* міжнародної організації ґрунтується на балансі міждержавності, плюралізації і наднаціональності та принципі верховенства і прямої дії права ЄС, й поєднання цих рис в ЄС актуалізує постановку питання про його правонаступництво; положення щодо концепції автоматичного правонаступництва.

Крім цього у дисертації аргументовано положення щодо ціннісної орієнтованості європейської інтеграції, в основі якої є загальні принципи права, основні принципи міжнародного права, загальні і спільні цінності-принципи Європейського Союзу та його держав-членів, що у системному зв'язку визначають властивості ЄС як *sui generis* міжнародної організації і правової системи Європейського Союзу.

Заслуговує на увагу проведений в роботі аналіз практики участі держав-членів та/або ЄС (раніше Співтовариств) у міжнародних договорах та міжнародних організаціях та виділення моделей участі, які можна пов'язати з відносинами правонаступництва. Одна з яких пов'язана з правонаступництвом Європейських співтовариств і Європейського Союзу, а друга модель пов'язана із прямим або ситуативним заміщенням участі держав-членів ЄС в міжнародному договорі і міжнародній міжурядовій організації (залежно від належності предмета такого міжнародного договору до виключної компетенції ЄС або спільної компетенції ЄС та його держав-членів).

Слушним є висновок про те, що політична асоціація та економічна інтеграція України з ЄС забезпечує зближення України з Європейським Союзом на законодавчому рівні та на рівні правил і звичаїв, що існують в європейському суспільстві, тобто трансформує як державу, так і українське суспільство, впливаючи на зростання його політичної і правової свідомості та культури. Вступ України до ЄС як кінцевий результат асоціації має засвідчити розширення

та поглиблення ідентичності ЄС та водночас ідентичності України як європейської держави.

У цілому положення новизни, сформульовані у дисертації, розширюють сучасні наукові уявлення про природу та зміст інституту правонаступництва в праві Європейського Союзу.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані положення, висновки та пропозиції можуть мати значення для забезпечення реалізації євроінтеграційної політики України з урахуванням досвіду держав-членів ЄС та удосконалення законодавства України, спрямованого на входження України в правовий простір ЄС.

Отже, викладені у дисертаційному дослідженні наукові положення, висновки і рекомендації можуть бути використані у:

- науково-дослідній роботі – для подальших наукових розробок проблематики правонаступництва держав, міжнародних організацій, а також міжнародних договорів, європейської інтеграції;

- законотворчій діяльності – у процесі удосконалення законодавства України, яке має забезпечити участь України у формуванні органів ЄС, функціонування органів державної влади у взаємодії з органами Європейського Союзу, створення механізму реалізації принципу субсидіарності на рівні держави;

- освітньому процесі – при викладанні дисциплін («Міжнародне публічне право», «Європейське право», “Актуальні проблеми європейського права”, “Право Європейського Союзу”, при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, програм і планів семінарських занять з проблематики правонаступництва та європейської інтеграції.

Дискусійні аспекти дисертаційної роботи і положення, що потребують додаткових пояснень. Слід констатувати, що дисертаційна праця М.В. Куяна, як і будь-яка інша аналогічна робота, містить низку положень, що доцільно пояснити або спростувати під час захисту. До числа таких, зокрема, слід віднести:

1. В контексті взаємозв'язку міжнародного права та права ЄС потребує пояснення позиція дисертанта щодо наступництва Союзом його держав-членів з урахуванням положень статті 351 Договору про функціонування Європейського Союзу, згідно якої положення Договорів не впливають на права та обов'язки, передбачені угодами між однією або більше державами-членами, з однієї сторони, та однією або більше третіми країнами, з іншої сторони, укладеними до 1 січня 1958 року, а у випадку держав, що приєднуються, – до дати їхнього приєднання.

2. У дисертації розвивається функціональна концепція правосуб'єктності міжнародних міждержавних організацій, у зв'язку з чим автор акцентує, що об'єктом правонаступництва міжнародної міждержавної організації є, передусім, відповідні функції організації-попередниці. У такому контексті автором розглянуто зміст правонаступництва Європейського Співтовариства стосовно Європейського Співтовариства з вугілля та сталі. Водночас слід уточнити позицію дисертанта стосовно функціональних аспектів правонаступництва Європейського Союзу щодо Європейського Співтовариства.

3. Відзначаючи необхідність посилення гарантій мирного розвитку ЄС і його держав-членів у зв'язку з інтеграцією нових держав, зокрема і України, та важливість поглиблення *suí generis* ЄС як найкраще охоронюваного нормами міжнародного права та права ЄС, дисертантом зазначається, що постійну роль у цьому мають відігравати ООН, її органи та установи, судові інституції Ради Європи і Європейського Союзу (ЄСПЛ і Суд ЄС), інституції конституційної юстиції держав-членів ЄС. Цим питанням дисертанту варто було б приділити більше уваги.

Водночас маємо підстави стверджувати, що зазначені зауваження не мають принципового значення для характеристики дисертаційного дослідження, а спрямовані на уточнення окремих положень і покращення сприйняття роботи в цілому, а отже не применшують її наукового значення.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.
Найбільш важливі положення і висновки дисертаційної роботи М.В. Куяна

опубліковані у 9 наукових одноосібних працях, з них 4 статті – у наукових фахових юридичних виданнях України, а також 5 тез доповідей на наукових конференціях. Публікації відображають ключові висновки дослідження, їх кількість і зміст відповідають встановленим вимогам.

Відсутність плагіату, інших проявів академічної недоброчесності.

Дисертаційне дослідження на тему «Інститут правонаступництва в праві Європейського Союзу» пройшло відповідну перевірку на антиплагіат. Її результати демонструють відсутність академічного плагіату та інших порушень. Запозичені наукові положення та доктринальні підходи інших дослідників чітко ідентифіковано, що унеможлиблює їх некоректне привласнення. Джерельна база дослідження є прозорою та належним чином структурованою. Це забезпечує можливість перевірки наведених аргументів і відтворення логіки дослідницького процесу. Методологічні засади роботи викладені відкрито та узгоджені з поставленими завданнями, що підтверджує самостійний характер виконання дослідження. Отже, дисертація відповідає вимогам академічної етики та стандартам наукової сумлінності, а її результати можуть розглядатися як отримані добросовісно та самостійно.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації.

Аналіз анотації дозволяє стверджувати, що її зміст відповідає основним положенням дисертації. Анотація не містить положень чи ідей, які не знайшли відображення в основному тексті дисертації. Анотація подана українською та англійською мовами і є узагальненим викладом основного змісту дисертаційного дослідження та його основних результатів, що містять елементи наукової новизни. Перелік праць автора міститься у списку використаних джерел та додатку.

ВИСНОВОК

Рецензована дисертація М.В. Куяна на тему «Інститут правонаступництва в праві Європейського Союзу» становить завершене самостійне дослідження, у якому автор виклав нові теоретично обґрунтовані результати. Робота відповідає

існуючим вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, насамперед, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 (із змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами). Здобувач Куян Михайло Володимирович у встановленому порядку заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 Міжнародне право.

Рецензент:

провідний науковий співробітник
відділу конституційного та муніципального права
Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Олег МАРЦЕЛЯК

